

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

red. en sekr. h. pootlaan 242, alkmaar

adm.: merelhoven 273, capelle a.d. ijsel

E. R. POSTMA — EINDHOVEN

Psalm 116

■ Oude en nieuwe berijming

„God heb ik lief, want die getrouwe HEER...“: ieder kent die regel, zelfs de „kinderen van de nieuwe berijming“, want deze regel heeft de vernieuwing overleefd. Ondanks alle inconsequenties zeg ik: gelukkig! Want ik heb er begrip voor dat een psalm in bepaalde bewoordingen iemand dierbaar is geworden. En alle liturgische inconsequenties neem je dan maar eens op de koop toe. Dat komt dan precies overeen met deze psalm „in het oorspronkelijk“, waarmee bedoeld is: in het hebreuws. Het merkwaardige is namelijk dat deze psalm werkwoordsvormen kent die precies zo voorkomen in overoude liederen als Ex. 15, Ps. 90 en 91, liederen die mogelijk alle drie aan Mozes mogen worden toegeschreven; terwijl daarnaast zgn. arameïsmen voorkomen, taalvormen uit de tijd van de ballingschap of nog jonger. Oud en nieuw pal naast elkaar in een en dezelfde psalm. Niet graag zou ik iets afdoen aan de gevoelswaarde die dit lied voor velen heeft gekregen. 't Tegendeel is het geval: liefst zou ik deze psalm zó verklaren, dat ieder met nog meer vreugde zichzelf daarin terugkennet zal.

■ Liturgische verklaring

Lees je Psalm 116 op zichzelf, als losse psalm, dan blijven er heel wat vragen openstaan. Vragen zoals: wie was de dichter? Waarom zegt hij: banden des doods hadden mij omvangen — was hij ziek geweest? Vragen zonder antwoord. Maar Ps. 116 is geen losse psalm: in Israëls liturgie maakt hij deel uit van een kleine bundel liederen. De psalmen 113 tot en met 118 vormen het zogenaamde Hallel, dat op de grote feesten en met name op het Paasfeest (Mt. 26 : 30) werd gezongen: 113 en 114 vóór, en 115-118 ná de paasmaaltijd.

Die samenhang is goed te volgen. Weliswaar schijnt Ps. 113 nog wat vaag, maar 114 noemt duidelijk het thema: de uittocht uit Egypte en de reis door de woestijn. In Ps. 115 wordt de eer daarvoor toegekend aan de HERE. Vergeleken bij Hem zijn de goden (van Egypte bijv.) minder dan niets: de egyptenaren mogen het uitschreeuwen van ellende, maar hun afgoden zijn doof en blind. Gelukkig is alleen wie in Jahweh's zegen deelt (Num. 6 : 22-27).

■ De geschiedenis spreekt voor zichzelf

Psalm 116 sluit daar vanzelf bij aan. Al deze psalmen worden gekenmerkt door het „halleluja“, letterlijk vertaald: looft, prijst Jahweh. Van die naam is ook deze psalm vol. Geen wonder: juist bij de uittocht heeft God zich met deze naam bekend gemaakt (Ex. 3 : 11 v.v.). Hij betekent: Hij is er, Hij is present. Welnu, Israël — bekend met Egypte's goden en hun ondergang (Ex. 12 : 12; Num. 33 : 4) — verklaart en belijdt: ik heb (Jahweh) lief. En „liefhebben“ is óók: de voorkeur geven aan, een keus doen voor Hem. Daar heeft het, zo zegt de tegenstem, alle reden voor: Hij hoort mijn luide smekingen (en doet er wat aan). Leg daar Ex. 2 : 23-25 maar eens naast: „de Israëlieten zuchtten nog steeds onder de slavernij en schreeuwden het uit. En God hoorde hun klacht... en God had bemoeienis met hen. Israëls God is niet doof en blind. Dat brengt Israël tot de verzekering: mijn leven lang zal ik Hem aanroepen. Eén ding stond farao voor ogen: de uitroeiing van Israël (Ex. 1 e.v.). Vandaar: banden van de dood hadden mij omvangen, angsten van het dodenrijk hadden mij aangegrepen, ik ondervond benauwdheid en smart. Geen wonder! Maar: ik riep de naam van Jahweh aan — ach Jahweh, red mijn leven...“

■ De geschiedenis spreekt van Jahweh

Niet te vergeefs, aldus weer de eerste stem: genadig is Jahweh en rechtvaardig (ook tegenover de moordlustige Egyptenaren)... En

de tegenstem: hij waakt over (bewaart) „de eenvoudigen“ — eigenlijk: onervaren. Was Israël als volk niet jong en onervaren bij de uittocht?

Hoor: ik was „verzwakt“: na de eerste schreden waren de benen van schrik verlamd. De Rode Zee vóór zich, farao's leger achter zich: wat nu? Maar: Hij heeft mij verlost! Hier hetzelfde woord als in de naam Jozua/Jezus: Jahweh redt

Daarom (zo weer de eerste stem) kan Israël bijkomen van de schrik en tot rust komen: Jahweh heeft u welgedaan. En weer stemt de tegenstem in: zo is het — want Gij hebt mijn leven van de dood gered, mijn oog van tranen, mijn voet van aanstoot (vgl. Ps. 91 : 12; 105 : 37). Verlost uit de dood (sangst) zal Israël wandelen, verkeren, de tocht vervolgen onder Gods wakend oog in de landen der levenden!

■ Jahweh doet van zich spreken!

De korte verklaring waarmee het lied begon bij monde van de eerste stem („ik heb lief“), krijgt nu een even kort vervolg: ik geloof! ik ben een en al vertrouwen. Dat spreekt, zo voert de tegenstem aan, boekdelen — het was immers zo: ik zei bij mijzelf: ik ben diep terneergeslagen; ik sprak in mijn angst: alle mensen zijn leugenaars, bedriegers. Je kunt niet op ze aan. Op farao niet, die elke keer beloofde: ik laat je vrij. Op Mozes niet, die ons vrijheid beloofde (vgl. Ex. 5 : 19-21; 14 : 10-12). Ach, wie zal ze hun vertwijfeling kwalijk nemen? Maar Jahweh bedroog hen niet — daar kunnen ze nu „amen“ op zeggen!

■ Israël spreekt van Jahweh

Blijft de vraag: hoe zal ik Jahweh vergelden al zijn weldaden (vs 7!) jegens mij? Misschien zouden wij verwachten: met een groots offer. Maar Israël, nu verlost van het klappen van de zweep, weet van feestvieren, van „eten, drinken en vrolijk zijn“: de beker der verlossing (vs 6!) zal ik opheffen — bij het pascha — onder aanroeping van de naam van Jahweh! Niet ons, o Jahweh, niet ons, maar uwen naam geef eer... (Ps. 115 : 1). En

bij elk nieuw paasfeest is de beker meer gevuld, met verlossing op verlossing: ieder kan daar zijn eigen dankbaarheid aan toevoegen, des te meer nu de beker terecht gekomen is op de tafel van de avondmaals-viering! In hun angst en vrees had Israël Jahweh geloften gedaan: die gaan nu betaald worden. In de tegenwoordigheid van al zijn volk: iedereen mag er bij zijn en meegenieten. Het is immers „zijn volk“ dat deelde in de weldaden? Jahweh laat zijn volk, zijn gunstgenoten niet zomaar omkomen (vs 15)!

■ Het halleluja der slaven

Naar Ex. 12 : 26-28 en Deut. 6 : 20-25 moet de israëlitische huisvader de pascha-viering aan zijn kinderen verklaren met het verhaal: wij waren slaven van Farao in Egypte... In deze psalm verklaart Israël: ach Jahweh, waarlijk, ik ben úw slaaf, ik ben uw slaaf, de zoon van uw slavin. Uw slaven — van geslacht op geslacht... Van de ene slavernij in de andere? Maar: Gij hebt mijn banden losgemaakt! Israël heeft nu de handen vrij... om voortaan Jahweh te dienen in alle vrijheid! Is Hij trouw aan zijn gunstgenoten — Israël wil Hem trouw zijn. De lofoffers en de aanroeping van Zijn naam mogen het bewijzen — bij wie anders zullen ze hun heil zoeken?

IN DIT NUMMER

Pagina 105

Ds E. R. Postma,
Psalm 116

Pagina 106

Ds E. R. Postma,
Terugblik

Pagina 107

Prof. C. Veenhof,
Gezangen (3)

Pagina 108-109

D. W. L. Milo,
GeschenkenDs M. B. van den Berg,
Jeremia (bijbelstudie)

Pagina 110

Timotheus

Pagina 111

Ds B. Wielenga,
Boekbespreking

En dat, opnieuw, in de tegenwoordigheid van al zijn volk. Want feest vieren en God dienen doe je niet op je eentje, maar samen met al de anderen: samen was je bang, samen werd je blij! Dat blijft gelden, ook als straks de tent vervangen is door de tempel en de voorhoven volstromen met feestgangers — het lied en de lof gaan mee en passen zich liturgisch aan. In een stenen tempel hoeft de lof niet te verstenen en kan een oude taal (berijming) zich nieuwe

vormen aanmeten. De lof versteent alleen in een versteend hart. Maar als het hart vol is van Gods verlossing loopt de mond over — wat geeft het dan of het hebreuws zich mengt met de aramees en twintigste-eeuws nederlands zich verweeft met achttiende-eeuws? Hoe was het begin ook weer? Ik heb (Jahweh) lief... ik kies voor Hem! Dan is het eind logisch: hallelu-ja — éénstemmig!

E. R. POSTMA — EINDHOVEN

TERUGBLIK

■ Huis-taal

Een rubriek als „kerkelijk leven” heeft voor mijn besef iets huiselijks, en ik wil graag duidelijk maken waarom. Elk huisgezin heeft zo zijn eigen stempel, zijn eigen karakteristieke gebruiken en zijn eigen woordenschat. Als dat laatste ontbreekt, las ik eens ergens, is er iets mis met het gezin. Daarom hoop ik dat u zichzelf herkent, als ik zeg dat in een gezin een bepaalde stereotype uitdrukking steeds weer aanleiding geeft tot hilariteit of ergernis. Voor een buitenstaander zegt zo’n uitdrukking niets, maar de gezinsleden hebben een gemeenschappelijke ervaring, herinnering, waardoor zij aan een half woord al voldoende hebben. Een bepaald woord wordt onmiddellijk geassocieerd, verbonden met een humoristische, lachwekkende of trieste situatie. Zulke woorden stempelen in zekere zin een huisgezin als een eigen vorm van samenleving: ieder begrijpt direct wat de ander met zo’n woord, zo’n zin bedoelt.

■ Taal-eigen

Een kerkgemeenschap heeft bijna altijd iets dergelijks. Misschien kan ik voor het volgende trouwens beter de verleden tijd gebruiken: je hoefde maar een paar minuten naar de radio te luisteren om trefzeker te kunnen zeggen of je met een hervormde, een gereformeerde, een vrijzinnige, een vrij-evangelische of iemand van het Leger des Heils te maken had (u ziet: ik beperk me maar tot de N.C.R.V.). We hadden allemaal zo onze typische eigenaardigheden en een half woord was al voldoende. Een „halleluja-hoed” was even typerend als „zwarte-kousen”. Aan de hand van één uitdrukking kon je zelfs bepalen of iemand uit de protestantse dan wel rooms-katholieke hoek stamde. Hoorde je zeggen „op de eerste plaats”, dan wist je:

Kerkelijk Leven

hier is Rome aan het woord. Maar klonk het „in de eerste plaats”, dan had je van doen met een protestant of (zoals een van onze kinderen het typeerde) een openbare. U ziet: ’t zijn vaak de kleine dingen die het doen. Maar voor mij zijn die kleine dingen wel vaak waardevolle dingen, en als ik het goed zie, geldt dat voor veel mensen. Dat hier een gevaarlijke kant aan zit, ben ik mij overigens heel wel bewust.

■ Vervreemding

De kennis van de goe-gemeente was vroeger gekoppeld aan de accent-verschillen, zoals je iemands herkomst kan raden aan de hand van dialect-resten. Je kon, zei men, ruiken of iemand thuishoorde bij de dolerenden of de afgescheidenen, of hij gestudeerd had aan de V.U. of aan de School in Kampen. Een artikel uit de Reformatie was anders dan uit de Heraut, de Wachter of de Samenbinder. Ieder huisje had zijn eigen taaltje. Het waren misschien „de barthianen”, wat deftiger gezegd de dialectici, die daar de klad in brachten. Hun woordgebruik was misleidend, zei men ons. Ze gebruikten nog wel de oude, vertrouwde termen, maar die waren gevuld met totaal andere begrippen. Als zij spraken over „Gods Woord”, dan was dat wezenlijk iets anders dan wat de argeloze toehoorder daarin meende te horen. Maar je raakt zo wel in verwarring, en verwarring wekt wantrouwen; je weet niet meer waar je met iemand aan toe bent. De stem is Jacobs stem, maar... Dat „maar” is belangrijk. Het verradert onzekerheid

Pastorale notities

Lees geregeld in uw bijbel

God de Here draagt een bijzondere zorg voor ons welzijn en heil. Daarom ook heeft Hij zijn knechten, de profeten en apostelen, opdracht gegeven om zijn geopenbaarde woord op schrift te stellen. Zo mogen we nu onze bijbel bezitten, om ons geloof daarnaar te reguleren, daarop te gronden en daarmee te bevestigen. We mogen dagelijks naar het goede woord van onze hemelse Vader luisteren. Wij mogen het niet alleen, maar wij behoren het ook te doen. Het zou toch wel heel ondankbaar zijn, als wij dat Woord, die bijbel, ongebruikt en ongelezen zouden laten. Stel je voor: de Here wil tot ons spreken, en wij nemen niet de moeite om naar Hem te luisteren. Wie als leerling van de Heer Jezus zijn hemelse Vader echt lief heeft, zal graag kennis nemen van wat God hem te zeggen heeft. Hij zal zijn hart voor de Schrift open stellen. Zo leert hij ook de taal van de Schrift kennen. Hij raakt vertrouwd met de gedachtenwereld van de Schrift.

Telkens wanneer wij b.v. bij de huiselijke godsdienstoefening de bijbel lezen of horen lezen, ontvangen we de gelegenheid en het voorrecht om naar de Here te luisteren: Spreek Here! — uw dienaar, uw dienaar hoort. Als we zo eens wat meer het dagelijks bijbellezen gingen verstaan. Dat God de Here, al is het telkens maar een korte tijd, tot ons spreken wil, ons wil vertellen wat Hij in de geschiedenis van zijn volk heeft gedaan, om ons te onderwijzen en te vertroosten, of ook om ons te vermanen en te bestraffen, opdat we Hem toch zullen kennen en dienen en liefhebben, — wat zou dan daarin de rijkdom van ons leven in verbondenheid met de Here tot openbaring komen. Nu zal bij het spreken dat de Here in de bijbel tot ons doet, het meermalen voorkomen dat ons niet aanstonds duidelijk is, wat Hij bedoelt te zeggen en te leren. Dat komt bij een gesprek onder mensen ook wel voor. Maar dat behoeft ons niet te verontrusten. Wij moeten aan de woorden van de Here wennen. Er worden dingen gezegd, die we in hun zin en bedoeling eerst later zullen verstaan. Als wij maar geduld hebben om te blijven luisteren. En als we maar bereid zijn, als de Here spreekt, om ons aan zijn woorden gevangen te geven.

B. Telder, Bilthoven

en een zekere machteloosheid: hoe kun je er nu achter komen, dat je niet voor de gek wordt gehouden? Over het algemeen ben je immers niet bij machte, ontbreekt het aan de nodige kennis, om iemand „thuis te brengen”. Het was de verdienste van prof. dr K. Schilder, dat hij o.a. via „De Reformatie” probeerde de fundamenteën bloot te leggen en de lezers de nodige informatie te verschaffen. Jammer was, dat hij slechts een klein deel van het kerkvolk zo bereikte. Natuurlijk siepelde er wel iets van door, maar over het algemeen kwam het niet veel verder dan dat je voor „de barthianen” op moest passen. Dat Karl Barth niet zonder reden zich verzette tegen een bijna alles overheersend rationalisme, kwam zodoende voor velen nauwelijks uit de verf.

■ Bevreemding

Op een conferentie werd zo’n tien jaar geleden gesproken over moderne theologie, met name duitse. Het gehoor bestond uit predikanten. Toch kwam ook daar de verlegenheidsvraag aan de orde. Je zou denken, dat zulke uitgesproken, moderne theologen, volledig schrift-kritisch ingesteld, zichzelf onmiddellijk zouden verraden. Maar het vreemde, zo constateerde iemand, was dat in hun preken

daar eigenlijk niets van te merken viel — een gereformeerde predikant zou ze met genoegen zelf gehouden hebben — hoe was dat mogelijk? Het antwoord op die vraag, herinner ik mij, bleef de vergadering schuldig. Men zat er mee en bleef er mee zitten — althans sommigen. Je kunt natuurlijk „domweg” (met alle respect mijnerzijds overigens) reageren met de opmerking: als zo’n preek uit die en die theologische hoek stamt, deugt hij niet. Maar je kunt je ook afvragen (stel dat de preek anoniem was): hoe valt zo’n preek te rijmen met zulke moderne theologie? Ook hier de dubbele reactie. Botweg de zaak afdoen met een „wat modern is deugt niet”. Of onzekerheid en verwarring: de stem is wel Jacobs stem, maar... Dat laatste lijkt niet erg flink. Zeker niet als je deze of gene hoort beweren, dat je van iemand als Barth bijv. ook nog wel iets goeds kunt leren. Dat maakt de achterdocht en de irritatie alleen maar groter. En de stellingen worden nog vastberadener betrokken: wacht, blijf op uw post!

■ Irritatie

De geïrriteerdheid werd er niet minder op, toen er boeken verschenen als „De parade der man-

nenbroeders" en „Het beeld der vaderen". Of het met „Het rijke roomse leven" net zo ging weet ik niet zeker. Maar die twee eerstgenoemde uitgaven verwekten, naast de nodige hilariteit bij de jongeren, nogal wat verontwaardiging bij de ouderen. Het was alsof de mannenbroeders opeens werden verguisd en het beeld der vaderen aan beeldenstormers was prijsgegeven. Dat in deze boeken een insider aan het woord was, maakte het alleen nog maar des te erger.

Waarom die storm van verontwaardiging?

Voor mijn besef is dat niet zo moeilijk te verklaren. Het hangt m.i. direct samen met het huiselijk karakter van onze kerkelijke samenleving. Onze vaderen waren het die ons „kerktaal en -leven" bijbrachten, waardoor wij aan een half woord voldoende hadden. Wij, d.w.z. de ouderen onder ons, kennen nog de samenhangen, weten nog van de sfeer waarin de dingen gezegd en gedaan werden. Dit alles, uit zijn verband gerukt, prijs te geven aan de openbaarheid, het uit te stallen voor buitenstaanders, grenst zo ongeveer aan heiligschennis en vervult ons met gêne. Wanneer met emotie geladen woorden en begrippen — ja zelfs eeuwige beginselen — moeten dienen tot andermans vermaak, voelen we ons machteloos belachelijk gemaakt. Die onmacht tot verweer leidt opnieuw, en nog heviger, tot irritatie. En dat terwijl de innerlijke onzekerheid toeneemt: hebben we het dan allemaal zo verkeerd gedaan?

C. VEENHOF — KAMPEN

„Gezangen"

(3)

We zouden nóg een paar opmerkingen maken over het zingen van gezangen in de eredienst.

Ik wil in de eerste plaats wijzen op een verschijnsel dat bij het samenstellen van zo'n bundel steeds valt op te merken. Het betreft iets dat daarbij onvermijdelijk is.

Ik kan dat het best aantonen door te wijzen op het ontstaan van de nu afgedankte, Hervormde Gezangenbundel.

Deze werd samengesteld door een commissie die bestond uit predikanten en ouderlingen die daartoe waren „gecommitteerd" en „geautoriseerd" door de negen provinciale synoden van de Gereformeerde Kerken uit het begin van de vorige eeuw. Dat gebeurde in de tijd vóór Koning Willem I de fatale hiërarchische collegialistische

■ Herkenning

Waarom ik deze dingen ophaal? Niet om op de sentimentele toer te gaan, uit een nostalgische behoefte aan smartlappen in de boekenweek. Wel omdat „Opbouw" dit jaar de twintigste jaargang is ingegaan. Met een enkele medewerker en nog al wat lezers „van het eerste uur". Ook met lezers en medewerkers (hoop ik) van het laatste uur. Ouderen voor wie het verleden van het huiselijk kerkelijk leven een aureool heeft en jongeren die „de glorie van het eerste huis" (Neh. 3:12) niet hebben gekend en er daarom ook niet naar terugverlangen. Voeg daarbij, dat in sommige streken (gemeenten), de oude huiselijke omgangstaal veel langer in ere blijft dan zeg maar in een „gemeente van ontheemden" als bijv. in Eindhoven. Breng ook nog in rekening dat de onzekerheid of we nog wel hetzelfde bedoelen met dezelfde woorden, hand over hand toeneemt. Dan begrijpt u, waarom zowel jong als oud moeite blijken te hebben met een blad tot opbouw van het gereformeerde leven: op kerkelijk, op politiek, op maatschappelijk gebied, als het gaat om de verontrusten, het kerkverband, de C.D.A., abortus, euthanasie, vragen rond de eerste hoofdstukken van Genesis, de biologische dood, gezinsplanning, charismatische beweging, liedboek, psalmberijming en zoveel meer. Leiding via „Opbouw" wordt verwacht of verweten. Maar daarover volgende week meer!

kerkelijke organisatie aan de Gereformeerde Kerken oplegde. De leden van die commissie waren door de provinciale synoden benoemd omdat er ten gevolge van de overheidsbemoeiing met de kerken na de Dordtse synode van 1618-19 geen generale synode meer werd gehouden.

Vóór 1816 moesten voorts alle a.s. predikanten vóór hun intree in de kerken de bekende formule waarin ze hartelijk instemden met de drie formulieren ondertekenen. Daarin kwam na 1816 verandering. Maar zo ver was het in de jaren 1803-1805 waarin de gezangenbundel werd vastgesteld nog niet.

In de „Verklaring gevoegd achter het authentieke Afschrift der Evangelische Gezangen" leest men nu o.a. het volgende: De ondergetekende predikanten die de gezangenbundel hebben samengesteld verklaren dat zij „met alle nauwkeurigheid hebben toegezien, dat daarin niets mogte voorkomen, eenigszins strijdig met de aangenomene leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, zoo als die naar Gods Woord in den Heidelbergsehe Catechismus, de Belijdenis

des geloofs en de Canones van het Synode Nationaal, te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619 gehouden, vervat is; gelijk (zij) ook in goede verklaren, dat in dezelve niets gevonden wordt, in het allerminste afwijkende van de bovengenoemde Formulieren van eenigheid: het welk alles (zij) getuigen met ondertekening (hunnen) handen."

Men merkt: dit is niet mis! In de door hen verzamelde gezangen is naar hun oordeel niets dat ook maar in het aller geringste afwijkt van de confessie. En — dat spreekt van zelf — dat hebben deze mannen van harte gemeend!

☆☆☆

Maar hoe was de werkelijkheid? Zeker, er staan prachtige gezangen in deze bundel. Maar als geheel is zij de verklanking van de oppervlakkige optimistische, moralistische, zelfgenoegzame, brave geest welke toen in de kerken heerste. Ik zal enkele uit vele voorbeelden daarvan noemen. Gezang 31, het gezang dat tot opschrift heeft „Onze bestemming" en dat het eerste is van de afdeling die liederen bevat over „Ellende en Verlossing". Het eerste gezang van deze afdeling heeft als eerste strofe dit fraais:

O sterveling! gevoel uw waarde;
Wat u in 't stof nog vleit,
Uw hart is veel te groot voor d' aarde,
Gij leeft voor d' eeuwigheid:
De tijd, die alles weg doet zinken,
Bepaalt¹⁾ uw grootheid niet;
Gij ziet voor uw volmaking blinken
Een eindloos verschiet.

Een gezang over „Waakzaamheid" (73) begint zo:

Neen, 'k heb den prijs nog niet
verkregen,
Nog zwak blijft hier de beste
deugd,
Maar, waakzaam steeds op al mijn
wegen,
Jaag ik dat kleinood na met
vreugd:
Ons hart ontbloot van waakzaam-
heid,
Wordt tot zorgeloosheid ligt verleid.

In gezang 78 „De ware Christen de beste burger" wordt dit schoons gezegd:

Komt, Christen toont met woord
en daad,
Dat, wie de ware godsvrucht smaadt,
Een Christen zonder huichlarij
Altijd de beste burger zij.

Zoo bidden w' U, voor wie regeert,
Wie Regter is, wie Godsdienst leert,
Zoo bidden w' U voor elken stand
Geef orde; heil zij 't vaderland!

Gezang 98 draagt tot opschrift:
„Na den doop". En daarin moet de gemeente o.a. zingen:

Wij bidden U wil ons om Jezus
hooren,
Aanschouw het kroost, thans door
den doop herboren! (!!)
Dat hen uw Geest, uw Heilige
Geest regeer,
Opdat het, vroom en Christlijk
opgetogen,
In ware deugd steeds wandle voor
Uw oogen,
En wassen moog' in Christus
hunnen Heer.

In een gezang dat tot titel heeft „In vrede" wordt de gemeente o.a. deze poëzie op de lippen gelegd:

Land- en veeman! looft nu God,
Juicht in uw gezegend lot!
Zendt uw rundren in de wei,
Drijft uw schapen in de hei!
Gaaf gerust uw akkers zaaien;
's Vijands hand slaapt thans uw vee
Langer niet geweldig meê,
Gij zult zelf uw koren maaien.

Stedelingen! looft den Heer!
Hoopt op d' oude welvaart weêr!
Voor den koopman druk vertier,
Nering voor den winkelier,
Bezigheid voor handwerkslieden,
En, voor schamel' armen, brood,
God die ons den vree gebod,
Wil zijn heil daartoe gebieden!

Ik kan mij heel goed voorstellen dat de lezers zich afvragen: waarom vertelt die man dat verhaal over een gezangenbundel die reeds lang geleden is afgeschaft? Graag geef ik op die vraag een antwoord.

Uit wat aan die gezangen is op te merken kan men namelijk als „in levenden lijve" constateren welk gevaar aan de invoering van een gezangenbundel, bijna onlosmakelijk, verbonden is.

Wat toch is het geval?

Een bepaalde volksgemeenschap, soms zelfs een gemeenschap van veel volken wordt steeds in een bepaald tijdperk beheerst door een voor die tijd typische „geest". Een eeuw geleden was dat de zelfgenoegzame, gezapige, intolerante „geest" van het liberalisme. Nu is dat de geest van het even zelfgenoegzame, intolerante en revolutionaire „geest" van de steeds voortschrijdende normloosheid, het „messiaanse" activisme, de sekularisatie, het neo-marxisme enz. Die „geest" bepaalt de geestelijke atmosfeer, het geestelijke milieu waarin de mensen van die tijd leven. Hij doortrekt dan heel het menselijk leven en samenleven: in de staat, de maatschappij, het onderwijs, de wetenschap, de kunst, enz.

Deze „geest" — de „geest der eeuw" — oefent nu altijd ook invloed uit op de christenheid, de kerk. Uiteraard op subtiel wijze, „gechristianiseerd"! Veelal ook zo dat de daardoor geïnfecteerden zich dat zelf niet eens bewust zijn. Vaak denken ze zelfs dat zij pas het echte christendom hebben ontdekt!

Die „geest der eeuw" oefent invloed uit op heel het christelijke en kerkelijke leven. Op de theologie, de prediking, de vroomheid, de „spiritualiteit" enz. En die „geest" manifesteert zich nu ook, en niet het minst, in het „geestelijke lied" dat in die tijd wordt gemaakt en bij voorkeur gezongen.

Dit verschijnsel nu treedt overduidelijk — vooral achteraf! — aan de dag bij de invoering van de besproken gezangenbundel.

En dat moet ons voorzichtig en uiterst kritisch doen staan ten opzichte van de invoering van „gezangen" in de kerkdienst. Vooral als die op de „oecumenische" kerkelijke markt worden gebracht! Wat dan te doen?

Daarover in een volgend nummer nog wat.

D. W. L. MILO — VIERHOUTEN

GESCHENKEN

In het vooroorlogse Tibet was het een oude gewoonte, dat een welopgevoed iemand, die een andere persoonlijkheid bezocht, hem een zijden sjaal aanbood. Zoals men elkaar vandaag in ons land, wanneer een gesprek begint, het rookgerei voorzet of koffie aanbiedt. Een beleefdheidsgebaar, meer niet.

In zaken gaat men trouwens verder. Zelfs bij eerste contacten met verhoopde klanten rollen er al kennismakingsgeschenken. Bij elke bijzondere gelegenheid volgt, zo nodig, een relatiegeschenk. Willen zakenlieden tot een belangrijke transactie komen, dan onderbreken ze op zeker punt de onderhandelingen: ze gaan eerst eens fijn eten samen. Na afloop zijn de bezwaren wat minder en tijdens de koffie met cognac vinden de partijen elkaar meestal. De kosten zijn voor degene, die het meest hoopt te verdienen. Deze dingen, in het economisch verkeer met smeermiddelen aangeduid, zijn zo algemeen en vanzelfsprekend, dat niemand er kwaad in ziet en dat zelfs de fiscus de uitgaven als normale bedrijfskosten en niet als verkapte winstuitkeringen beschouwt.

Zijn de zendingdrijvende kerken veel beter? Hebben wij niet tal van verhoopde pupillen gunstig gestemd met kralen, kleding, scholen en ziekenhuizen? Het Leger des Heils begon zijn samenkomsten destijds met soep voor de hongerigen: want „honger heeft geen oren”. Terecht. Maar het gaat hier al verder dan beleefdheidsgebaren. Het gaat in de richting van iemands genegenheid kopen.

—o—

Het geschenk als eerbetoon komt u in de Bijbel veel tegen. Het neemt een voorname plaats in. De koningin van Scheba bracht Salomo geschenken: ze eerbiedigde hem. Koning Hazael raadpleegde de profeet Elisa en bracht een geschenk voor hem mee: hij eerbiedigde Elisa. De generaal Naäman bracht hem ook al geschenken; al werden ze niet door Elisa aanvaard, hetgeen een bijzonder fijnzinnig gebaar was. David zong, dat verre koningen Israëls God geschenken kwamen aanbieden en het-

zelfde gold van zijn zoon Salomo; ja, door deze werden de geschenken van de Oosterse wijzen aan Davids grote Zoon voorspeld.

Aan de andere kant staat Saul. Toen hij tot koning werd gezalfd, waren er nietswaardige lieden, die hem verachtten en hem geen geschenk waardig keurden. Maar Saul deed of hij het niet merkte: hij stond daar boven. Hij kocht zijn koningschap niet, liet geen gunstbewijzen van ondergeschikten toe; was als koning door Israëls God gegeven.

Het geven van relatiegeschenken, met of zonder bedoelingen, is dus al heel oud. Jacob, die wat goed te maken had tegenover Ezau, gebruikte het geschenk om zijn broer gunstig te stemmen; en wel zo'n groot geschenk, dat het Ezau moest opvallen: Jacob's geheugen was nog in goede conditie. Het relatiegeschenk kreeg hier namelijk de bijbedoeling: schuld te bekennen, wraak afkopen. Daar dacht blijkbaar ook de Spreukendichter aan, toen hij zei: een heimelijke gave doet de toorn bedaren, een geschenk bedaar hevig gramschap (21 : 14).

Later stuurde de oude Jacob een geschenk aan de Egyptische onderkoning: om hem te verzoenen en gunstig te stemmen. Dat had ook al meer van omkoping weg dan een beleefdheidsgebaar.

Abraham zag het zuiver. Die nam geen geschenk aan — opdat niemand van zijn gastheren ooit later kon zeggen: ik heb aan Abrahams rijkdom bijgedragen. Geen loon, geen winstaandeel, geen relatiegeschenk, geen schoenveter!

—o—

Want de Bijbel waarschuwt vele malen, dat het geschenk kan worden misbruikt... om het recht te buigen. Het geld dat stom is maakt recht wat krom is; en omgekeerd.

Mozes waarschuwde (Ex. 23 : 8) dat het geschenk de zienden blind maakt en de zaak der onschuldigen verdraait. David herhaalde (Ps. 15), dat een rechtvaardige geen geschenk „tegen” de onschuldige aanneemt; zich niet laat betalen om een onschuldige schuldig te verklaren. Hetzelfde vindt u bij Jesaja (33 : 1, 15).

Afpersing (dat is meer dan aannemen, meer nog dan uitlokken) maakt een wijze dwaas, zei de Prediker (7 : 7); een steekpenning bederft het hart! Door recht houdt de koning het land staande, zei Salomo (Spr. 29 : 4); maar een afperser richt het te gronde.

Vandaar dat Jesaja voor de wegvoering naar Babel een vernietigend rekwisitoor tegen Israëls vorsten hield: belust op geschenken en belonin-

M. R. VAN DE BERG — LEIDEN

JEREMIA

Profeet (vervolg)

Wanneer het om het Woord van God en een opdracht van God gaat, zijn menselijke omstandigheden niet meer doorslaggevend. Dan doet het er niet meer toe dat je nog een broekje bent of dat je in vergelijking met degenen aan wie je Gods Woord moet doorgeven, in maatschappelijk opzicht of wat ontwikkeling betreft maar een dwergje bent. Want Gods Woord krijgt zijn gezag niet door jouw overwicht of door jouw persoonlijkheid. Het heeft zijn eigen gezag, ongeacht wie je bent en of je jezelf wel geschikt acht.

En wanneer je Gods Woord brengt en doorgeeft, wees dan maar niet bang. Want dan mag je ervan uitgaan dat God met je is. Wanneer

je alleen naar jezelf kijkt, naar je eigen ontoereikendheid, naar de moeilijke omstandigheden, naar tegenstand en vijandschap, blijft Gods Woord in je keel steken. Dan komt er van je opdracht niets terecht. En natuurlijk is God dan ook niet met je. Dan ben je helemaal aan jezelf overgeleverd en op jezelf aangewezen. God is met je als niet de omstandigheden, maar Zijn Woord en opdracht bij je centraal staan.

Dat bindt de Here Jeremia op het hart. Maar daar laat Hij het bij. Hij zegt niet alleen: Ik geef je Mijn Woord en opdracht, maar Hij laat het Jeremia ook voelen. Jahweh raakt zijn mond aan en zegt: zie je nu wel, Ik leg Mijn woorden in je mond. Nu kun je zelf voelen dat Ik je opdracht geef (vs. 9).

Val en opstanding

In vs. 10 wordt de opdracht van Jeremia nog nader omschreven: Ik stel u heden over de volken en de koninkrijken om uit te rukken en af te breken, om te verdelgen en te verwoesten, om te bouwen en

te planten.

Opnieuw wordt duidelijk, dat Jeremia's opdracht verder reikt dan Juda. Gods Woord raakt ook mensen buiten de kerk. Ook als ze er niets van willen weten en eraan voorbij leven, worden hun bestaan en toekomst door dat Woord bepaald.

Wanneer, om maar een voorbeeld te noemen, de Europese volken zich van Gods Woord afkeren, wil dat nog niet zeggen, dat ze er niets meer mee te maken hebben en er los van zijn. Zij kunnen dat Woord wel loslaten, maar Gods Woord laat hen niet los. Het bepaalt hun toekomst.

De volkeren en Israël trokken zich in Jeremia's dagen niets van God en Zijn Woord aan. Maar Gods Woord hield zich nog wel degelijk met hen bezig.

In welk opzicht bepaalt het Woord van God de toekomst van de volkeren? Het doet dat door uit te rukken en af te breken, door te verdelgen en te verwoesten, door te bouwen en te planten.

Gods Woord kan een verwoestende kracht zijn. Dat klinkt niet erg lief en aardig. Maar het is wel realiteit. Waar men Gods Woord ver-

werpt en negeert, is men er niet van af. Het blijft als een verwoestende macht boven zo'n leven hangen (vergelijk voor een aangrijpende tekening daarvan Zach. 5 : 1-4). Het ruikt zo'n bestaan af van zijn levenswortel. Het breekt het af en levert het over aan de vernietiging. En zo zullen hele volken en koninkrijken door het Woord dat Jeremia spreken moet, hun ondergang tegemoet gaan. Maar gelukkig is Gods Woord ook een kracht die bouwt en plant. Dat doet het overal waar het aanvaard wordt in geloof, waar men zich eraan onderwerpt en zich eraan gewonnen geeft. Om dat laatste is het God te doen, want Hij heeft geen plezier in de dood van de zondaar. Het evangelie wordt door Hem gezonden als een kracht tot behoud, tot redding voor ieder die gelooft (Rom. 1 : 16). Maar als men zich niet wil laten redden door het evangelie, wordt het een kracht tot verderf.

Er zijn mensen die dat laatste hard en wreed en oud-testamentisch vinden. Het Nieuwe Testament spreekt toch heel anders, zeggen ze. bedenken wat er van Christus gezulke mensen moeten maar eens

gen, zei hij (1 : 23) waardoor ze wees en weduwe geen recht deden. Hij verweet hen, dat ze terwille van een geschenk de goddeloze rechtvaardigden en de rechtvaardige bekladden. Hoewel ze wisten, dat de Heere gans anders is: die het recht der armen, der verdrukten gelden doet, (Ps. 146); die ballingen vrij laat gaan zonder geschenk (Jes. 45 : 13); die de vreemdeling liefde bewijst door brood en kleding te geven (Deut. 10 : 17).

Ook Micha sprak schande van de volkshoofden, die recht spraken voor geschenken; priesters, die onderricht gaven om loon; profeten, die waarzeggingen deden voor geld (3 : 11).

—o—

De samenhang tussen geschenken en onrechtvaardigheid, onrecht, is een sterk thema door de hele Bijbel. De goddeloze, zei Salomo, neemt geschenken aan: om het *recht te buigen* (Spr. 17 : 23). De zonen van Samuël waren op winstbejag uit, namen geschenken aan en *bogen het recht* (1 Sam. 8 : 3). Ze werden hierdoor de oorzaak, dat het theocratische volk van Abraham een koning ontving, als de heidenen (1 Sam. 8 : 1-5). En Samuël maakte zich, als laatste der richteren, nadrukkelijk los van deze verderfelijke handelwijze: „Wie heb ik verongelijkt? Uit wiens hand heb ik geschenk aangenomen en daarom mijn *ogen toegedaan?*” (12 : 3).

De allerergste konsekwentie van het aannemen van geschenken (om het recht te verdraaien) is: de omkoping tot moord. Mozes had er al tegen gewaarschuwd: wie een geschenk zou aannemen om onschuldig bloed te vergieten zou vervloekt zijn (Deut. 27 : 25). En David zegt van de rechtvaardige, wanneer hij diens paspoort schrijft: dat deze geen geschenk aanvaardt „tegen” de onschuldige; dat „tegen” betekent dus: tegen het leven van. David spreekt scherp over zondaars die bloed vergieten, aan wier handen misdaad kleeft... *omdat* hun rechterhand vol geschenken is (Ps. 26 : 10).

Dit is duidelijk: de Heere haat elke vorm van omkoping, zowel de actieve als de passieve. Daarom zegt Salomo: wie hunkert naar onrechtmatige winst vernielt zijn eigen huis; maar wie geschenken haat zal leven (Spr. 15 : 27).

—o—

We weten allemaal waar we het over hebben. Na het Watergate-schandaal hebben we nu het Lockheed-schandaal. En in de staart van deze reuzen-komeet volgen allerlei andere schandalen. De kranten raken er niet mee klaar, week in, week uit. Regeringen wankelen, overheidspersonen vluchten hun land uit of staan op de tocht, bestellingen worden

geannuleerd. Japan, Perzië, West-Duitsland, Zuid-Afrika, België, Nederland, Zwitserland... overal slaat het Lockheed-schandaal toe.

Wat is een schandaal? Het woord komt van het Griekse skandalon, dat ergernis, aanstoot betekent. En het hangt samen met schande. Dat zakenlieden elkaar relatiegeschenken aanbieden: de sleutelhanger, de kalender, een etentje, een boottocht, een landhuisje of wereldreis, is niet zo erg, meent de publieke opinie. Maar dat het openbaar wordt wekt ergernis, aanstoot. Want nu mag ieder raden, wat er achter steekt. Dat zakenlieden of politici op reis worden vrijgehouden, inclusief rondleiding, hotelkamer en mooie poes is gebruikelijk, meent de publieke opinie. Maar dat het aan de openbaarheid wordt prijsgegeven is gewoon schandelijk. Dat Jan Rap en zijn maat op zijn tijd van „huwelijkspartner” of gewoon van „partner” ruilen is meer en meer gebruikelijk; maar dat het hardop uitgesproken wordt wie met wie naar bed is geweest, dat is een skandalon, daar roept de publieke opinie moord en brand op.

Zo zit dat met de steekpenningen bij vliegtuigverkoop en wapenleveranties. Dat er van alles aan de strijkstok kan blijven hangen, weet een kind. De fiscale wetgeving heeft deze zaken minutieus geregeld en komt er niets aan te kort. Maar het moet mooi gehouden worden, meent men. En het moet binnen de perken blijven. En de namen moeten niet bekend worden, meent men. Maar wanneer de cijfers de pot uit rijzen (ook al zijn ze binnen de gebruikelijke percentages gebleven) dan roepen de kranten ach en wee. Dan vluchten aanzienlijken het land uit, worden vooraanstaanden in verhoor genomen, komen schuldigen en onschuldigen onder dezelfde categorische verdenking te staan... en iedereen kan uitpluizen wat er allemaal aan zijn neus is voorbijgegaan.

In deze tijd van ergerlijke „openhartigheid” zijn we misschien wel verder van de waarachtigheid af dan ooit. Diezelfde goddeloze wereld, die Gods kinderen hypocrieten noemt omdat ze nog normen vasthouden, die wereld kent meer huichelachtigheid dan ze ons aanwrijft. Ook dat is een skandalon, een ergernis, een aanstoot voor Gods volk. De wereld is nooit vies geweest van geschenken, omkoping, moord-op-bestelling. Het recht struikelt op elke straat.

Maar de kerk is niet geroepen, deze wereld voortijdig te oordelen. We zijn wel geroepen, wij die door de wet en het Evangelie verlicht zijn, om de wereld het goede voorbeeld te geven.

Voor Gods volk is het Lockheed-schandaal een teken: dat we moeten weten wat er in de wereld te koop is. Om nooit „van” deze wereld te worden. Om onbesmet te blijven. De begeerte is de wortel van alle zonde. Maar wie „in de rechtvaardigheid is” verkoopt zijn kindschap Gods niet voor een handvol zilverlingen.

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

zegt wordt. Hij is gesteld tot een volk en opstanding van velen in Israël, zegt Simeon (Luc. 2 : 34). En Petrus zegt: Hij is geworden tot een hoeksteen en tot een steen des aanstoots en een rots der ergernis 1 Petr. 2 : 7, 8).

Helaas zijn er mensen, die niets van Christus willen weten. We zijn niet in Hem geïnteresseerd, zeggen ze. Hij laat ons koud. We willen niets met Hem te maken hebben. We maken ons los van Hem. Zijn ze dan ook los van Hem? Neen. Door zich van Hem los te maken, wordt Hij voor hen een steen waarover ze struikelen en vallen en die hen verplettert (Luc. 20 : 18).

Maar voor hen die Hem aanvaarden in geloof, is Hij de opstanding, de rots waarop ze onwankelbaar kunnen staan en hun bestaan bou-

wen. Wat van Gods Woord door Jeremia gesproken gezegd wordt, is niet achterhaald door het Nieuwe Testament. Het is precies hetzelfde als wat van Christus gezegd wordt. En daarom is het ook vandaag nog in alle hevigheid actueel.

JEREMIA 2 : 1-13

Restauratie is nog geen reformatie

Jeremia werd tot profeet geroepen in het dertiende regeringsjaar van Josia. Deze Josia was een vrome koning, vertelt 2 Kron. 34 : 1-7. Hij deed veel om de heidense invloeden in Juda en Jeruzalem te bestrijden. Toen hij 16 jaar oud was, begon hij daar al mee, hoewel hij als knaap natuurlijk nog niet zoveel invloed op de gang van zaken had. Maar toen hij 20 jaar was, begon hij heel rigoureuze maatregelen te treffen en ging hij over tot een complete beeldenstorm tegen de heidense godsdiensten. Josia begon met die beelden-

storm één jaar voordat Jeremia tot profeet geroepen werd. Jeremia zal er wel met instemming kennis van genomen hebben.

Maar wanneer van hogerhand de heidense altaren en godenbeelden en cultusplaatsen verwoest worden, wil dat nog niet zeggen, dat het hart van het volk nu ook geen behoefte meer had aan de verering van afgoden. Dat volk was er in zijn hart helemaal nog niet los van. In de sector van het privéleven ging de afgodendienst gewoon door. Men had zijn eigen huisgoden, kleine afgodsbeeldjes, die natuurlijk door Josia en zijn ambtenaren nooit te achterhalen waren. Je zou kunnen denken aan de bezettingstijd, toen de duitse bezetter het luisteren naar de engelse zenders verbood. Dat verbod had wel tot gevolg, dat in publieke gelegenheden en in het openbaar niet meer naar die zenders geluisterd werd. Maar in de beslotenheid van de huiskamers bleef men het wel degelijk doen.

Overheidsmaatregelen, hoe goed op zichzelf ook, zijn nooit afdoende. Ze doen wel iets aan de buitenkant. Ze wijzigen wel het beeld naar buiten. Maar ze bren-

gen geen innerlijke verandering tot stand.

Zo was het ook in de tijd van Josia. Aan de buitenkant veranderde er heel wat. Alle publieke altaren en afgodsbeelden werden met de grond gelijk gemaakt. Maar het hart van het volk werd er niet door veranderd. In hun hart bleven ze de afgoden zoeken.

Verleden en heden

In die situatie werd Jeremia tot profeet geroepen. Door middel van hem wil Jahweh proberen op het hart van het volk in te werken en een andere gezindheid bij hen te bewerken. Hij wil hun hart van de afgodendienst afwenden en tot Hem terugbrengen.

Dat het inderdaad de Here zelf is, die om het hart van zijn volk gaat worstelen, blijkt duidelijk uit de tekst. Niet Jeremia, maar Jahweh richt zich tot het volk.

Timotheus

Enige tijd geleden is in dit blad al eens melding gemaakt van het werk dat de Stichting Kinderwerk Timotheus (Eindhoven) doet.

Gedachtig aan het gezegde: aanzien doet gedenken, hebben we de redactie gevraagd nog eens uw aandacht voor dit werk te vragen. Daar is ook een bijzondere reden voor. Door de enorme groei van dit werk, (dat in een dringende behoefte voorziet) krijgt de Stichting te kampen met ruimtegebrek. En aangezien de behoefte eerder groeit dan afneemt, moet in deze nood voorzien worden.

Wat de stichting allemaal doet kunt u lezen in de verspreidingsfolder waarvan de inhoud hierna volgt.

Wilt u meer weten bel dan gerust de Stichting: 040-517555 of mevr. Godschalk: 040-115716.

Aan de Timotheus-vrienden waarvan ons de adressen bekend zijn (ca. 5000) stuurden we een speciale nieuwsbrief, die we eigenlijk aan ieder zouden willen geven die zich van de noodzaak van dit werk bewust is.

De brief volgt hierna en spreekt voor zich zelf.

Mogen we u ook vragen met en voor ons te bidden dat dit zegenrijke werk door mag gaan.

We kunnen bidden: Uw koninkrijk kome... en er tegelijk aan meewerken.

Godschalk

Wat is Stichting Kinderwerk Timotheus

De Stichting heeft als grondslag: het geïnspireerde Woord van God. Van daaruit wil ze jongens en meisjes van 4-14 jaar het evangelie brengen.

De Stichting is onafhankelijk van iedere kerkelijke denominatie, maar wil iedere denominatie, groepering of persoon, die meisjes en jongens het evangelie wil brengen, ten dienste staan.

De Stichting verlangt van haar medewerkers en van hen die gebruik maken van haar diensten, dat zij instemmen met het doel en de grondslag van de Stichting, zoals vastgelegd in de statuten.

Wat doet Stichting Kinderwerk Timotheus

- helpt — hen die bijbelclubs aan huis hebben.
- helpt — hen die zondagsscholen leiden.
- organiseert — Vakantie-Bijbel-Scholen.
- Training voor kinderwerkers.
- Workshops — praktische instructiedagen voor club- en zondagsschoolleiding.

- leent uit — Verhalen met visuele hulpmiddelen.
- geeft uit — Werkboeken. Presentiekaarten.
- Uitnodigingen en... allerlei doelgericht creatief materiaal.

Waarom Stichting Kinderwerk Timotheus

Timotheus kwam al jong tot het geloof in Jezus Christus door de kennis van Gods Woord.

Zo willen ook wij de jongens en meisjes van vandaag het Woord verkondigen, zodat zij tot geloof komen en leren leven tot Gods eer. 2 Timotheus 3 : 14, 15.

Zoals Timotheus lang geleden, willen wij vandaag datgene, wat we geleerd hebben, toevertrouwen aan hen, die bekwaam zijn kinderen te onderrichten.

2 Timotheus 2 : 2.

Wij realiseren dit door training en het beschikbaar stellen van doelmatig visueel materiaal.

Timotheus was een hulp voor de apostel Paulus. Zo willen ook wij een hulp zijn voor allen, die het evangelie aan kinderen brengen.

Bestuur: H. W. Godschalk, voorzitter, L. M. P. Willems, secretaris, P. Piet, penningmeester.

Dagelijkse leiding: Meta Knecht.

Het adviescomité: is samengesteld uit broeders en zusters, die de verschillende plaatselijke kerken vertegenwoordigen. Zij dragen het werk door gebed en advies, terwijl zij de kontaktpersoon vormen tussen het kinderwerk in hun gemeenten en de Stichting.

Financiële basis: De Stichting vertrouwt voor haar financiële behoeften op God, die hierin voorziet via zijn kinderen.

Stichting Kinderwerk Timotheus: Haverdriesweg 6, Eindhoven, tel. 040-517555. Giro 1886005.

Aan alle Timotheus-vrienden,

Dit is een speciale nieuwsbrief, een extra editie, niet over kampioenschappen noch over records. Al zouden we over dat laatste veel kunnen schrijven, maar dat houdt een gevaar in. Want dan komt direct de vraag op, wie die records gevestigd heeft. We denken daarbij aan wat Paulus schrijft aan de Corinthiërs over de ruzie daar, wie van Apollos en wie van Paulus is. Paulus zegt daarover dat zij medewerkers, hij heeft geplant, Apollos heeft nat gemaakt, maar God heeft de wasdom gegeven.

Welnu beste vrienden zo is het ook met Timotheus gegaan.

Voor het planten en nat maken mag u invullen wie u maar wilt, maar de wasdom daar komt geen mens aan te pas, dat is Gods werk.

Van een slaapkamer bracht God ons naar een heel huis met de opslagruimte „Rehoboth”.

En het werk groeide door Gods zegeningen.

Toen Jozef in Egypte kwam deed God hem alles gelukken, dat was geen succes maar zegen. Zo zien wij het ook bij Timotheus. Telkens weer vragen wij ons af: gaan we de goede weg? Gaan we in Gods weg? Gelukkig is dat elke keer heerlijk bevestigd. Hoe? Mede doordat een aantal van u hun bijdrage geven en weer anderen ons met giften verblijden. Dat is een mooie gelegenheid om u te zeggen hoe dankbaar wij daarvoor zijn.

Zo zijn we nu op een punt gekomen waar een ernstig beraad geboden is, niet alleen voor ons, maar met alle vrienden van Timotheus, ja, ook u!

De situatie is op het ogenblik zo, dat bijna alle werkzaamheden belemmerd worden door gebrek aan ruimte.

Wat nu te doen?

Wel er is een mogelijkheid die we u willen voorleggen, waarbij we meer dan anders afhankelijk zijn van uw reactie of we die weg moeten inslaan.

De geboden mogelijkheid is dat we een pand kunnen kopen. Een dubbel winkelpand met daarboven drie woningen, ernaast een kantoorruimte met een instructielokaal en een ruime binnenplaats. De prijs

bedraagt f 275.000,—. Eerlijk gezegd zitten we in onze zwakke ogenblikken tegen dit bedrag aan te kijken, maar dan kijken we even achterom en zien we dat het moet. Een moeilijkheid is dat we slechts voor ca. f 150.000,— hypotheek kunnen krijgen zodat een bedrag van f 125.000,— direkt aanwezig moet zijn. Dit is veel geld. Doch God wil u hiervoor zeker gebruiken.

Per 1 april moeten we besluiten of we tot koop overgaan, en vragen daarom wilt u zo snel mogelijk reageren.

Wat wij u voorstellen is het volgende:

1. u geeft een bedrag ineens;
2. u verplicht zich tot een maandelijks vaste bijdrage voor de aflossing en kosten;
3. u verstrekt een lening al dan niet met rente.

In principe is het besluit nu genomen — er is al wat geld binnen gekomen. Maar het zou erg fijn zijn als ook u een steentje wilde bijdragen.

Moge de Here u leiden in uw beslissing, door Zijn Geest waarin wij met u verbonden zijn.

Het bestuur van Timotheus.

Schoolbegeleiding

De Vereniging van Gereformeerde Onderwijzers en Leraren (VGLO) heeft in een nota aan minister van Kemenade haar „ernstige bezwaren” (even verder heten het bedenkingen) kenbaar gemaakt inzake de discussienota Schoolbegeleiding.

De minister heeft in het kader van zijn grootse plannen tot vernieuwing van het totale onderwijs deze schoolbegeleidingsdiensten ontworpen met in hoofdzaak twee bedoelingen.

- a. wat betreft de scholen en onderwijsinstellingen moeten zij dienstverlenend, adviserend en ondersteunend zijn;
- b. vanuit de overheid gezien bieden zij mogelijkheden om het beleid over het hele onderwijsfront te coördineren, en de vernieuwingen zowel structureel als inhoudelijk te controleren.

Daarmee heeft de overheid zich een middel verschaft om een duidelijke mogelijkheid te hebben de ontwikkeling en vernieuwing van het Nederlandse onderwijs te bepalen en inhoud te geven. Het kan ook zonder veel betoog duidelijk zijn, dat dit kwalijke gevolgen kan hebben voor de vrijheid van inrichting van onderwijs, dat in de wet is vastgelegd, en waarvan de bijzondere scholen het moeten hebben.

Vandaar de boven aangekondigde protestnota.

Gewezen wordt op het gevaar, dat de identiteit van het christelijk onderwijs bedreigt; een algemene S.B.D. wordt dan ook onaanvaardbaar geacht. De nota stelt ook, dat de vertegenwoordigers van het christelijk onderwijs in die S.B.D. door de scholen, en niet door de overheid gekozen moeten worden.

Verplichte aansluiting bij een S.B.D. wordt dan ook verwerpelijk geacht.

Met al deze dingen kan men het eens zijn. Toch heb ik wat bezwaren tegen het geschrift.

De argumentatie is, gezien de ingrijpende problematiek, wel erg summier. Want in de ontwerpnota's van deze minister is een knap en vaak diepzinnig mens aan het woord.

Daarom moet vanuit het onderwijs (zoals het nu ook gebeurt) zeer veel nagedacht worden, alvorens men met gefundeerde kritiek kan komen.

Voor een belangstellende lezer is wel een overdruk te krijgen.

Correspondentie-adres: Devenschot 37 te Heino.

Drs G. J. Vrijmoeth, Zwolle

Boek- bespreking

N.a.v.: Dr J. van Raalte,
De puinhoop van het christendom als teken van hoop.
Kok, Kampen, 1975;
prijs f 11,75; omvang: 103
pagina's, waaronder een literatuurlijst, een verklaring van enkele vreemde woorden en een register van namen.

Over de sekularisatie is men nog lang niet uitgedacht en uitgeschreven, zoals weer blijken kan uit dit boekje van dr Van Raalte. En zolang er sprake zal zijn van wereld en geschiedenis en de daarop in werkende krachten van het evangelie, zal dit thema blijvend aan de orde gesteld worden. Uit de in 1968 verschenen interview-bundel van Puchinger „Christen en Secularisatie” kunnen we leren hoeveel ideeën over en interpretaties van het verschijnsel sekularisatie er de ronde doen. Een eenduidige beoordeling is ver te zoeken. Zo zal ook dr Van Raalte wel niet het laatste boek over de sekularisatie geschreven hebben, laat staan het laatste woord gesproken.

In aansluiting aan het duitse spraakgebruik spreekt dr Van Raalte van sekularisatie en sekularisme. Het sekularisatie-proces ziet hij voornamelijk op gang gebracht door de evangelie-prediking van de kerk, p. 10. In dit proces gaat het zowel om ontgoddelijking van de natuur als van het kwaad; ook wordt bewerkt dat de handelingen en gebeurtenissen van hun mythische karakter worden beroofd en dat mens en samenleving worden ontvoogd, p. 82/3. In dit proces onderscheidt dr Van Raalte drie fasen. In de eerste fase werd de werkelijkheid goddelijk-sacraal geïnterpreteerd, waarmee de wijze van omgaan met de dingen in overeenstemming was, p. 84.

De tweede fase werd ingeluid door de nieuwe visie op de werkelijkheid in Israël, en die over heel de wereld is verspreid geworden na de dood en de opstanding van Christus en de uitstorting van de Geest allereerst door het zendings-getuigenis, maar later ook door allerlei wetenschappelijke, technische, sociale, politieke en wijsgerige instellingen, gedachten en praktijken. In deze nieuwe visie werden de mens en zijn wereld opgenomen in de bewegelijkheid, veranderlijkheid, de tijdelijkheid en de vergankelijkheid van de geschiedenis. Er kwam oog voor de verantwoordelijkheid van de mens voor de wereld. In deze fase ontstond ook het corpus christianum als resultaat van de vermenging tussen de oude en de nieuwe visie op de werkelijkheid, p. 84. Vandaag verkeren we in de derde fase van het sekularisatie-proces.

Het corpus christianum is in ontbinding, het corpus saeculare in opmars: een gesloten wereld zonder opening naar God waarin de mens het zelf en alleen voor het zeggen meent te hebben. De sekularisatie is omgeslagen in sekularisme. Het proces heeft zich losgemaakt van haar oorsprong. Niet dat dit de enige mogelijkheid is in deze derde fase. Men ziet ook weer een teruggrijpen op de eerste fase, en een zich terug trekken uit deze werkelijkheid naar de kerk als een veilig bolwerk tegen dit oprukkende sekularisme.

In een aantal hoofdstukken beschrijft dr Van Raalte heel in het kort de enorme veranderingen die de sekularisatie ten gevolge heeft gehad. In die veranderingen, bij voorbeeld in de onderlinge verhoudingen in de maatschappij, de politieke ontvoogding, de verstedelijking, heeft de kerk met haar prediking mede de hand gehad. Vandaar dat dr Van Raalte hen ook positief wil beoordelen als liggend in het verlengde van de bijbelse boodschap. Maar in deze fase van het sekularisatieproces zijn de door de kerk zelf losge-

maakte krachten bezig de kerk tot een puinhoop te maken. Ze heeft er de controle over verloren, ze wordt steeds meer een verdwijnende faktor in de samenleving.

Maar we moeten daar volgens dr Van Raalte een teken van hoop in zien.

„Het verlies van macht en status van de kerk en het evangelie wijst er op dat de overwinning op komst is.” Zo komt er ruimte voor „de opstanding van de gemeente in haar door de Heer bedoelde missionaire en diakonale gestalte”, p. 88.

Betekende de nederlaag van Christus aan het kruis niet juist zijn overwinning? Vandaar dat dr Van Raalte zijn boekje zo beëindigt: „De crisis van het christendom is geen reden om te wanhopen, maar om te hopen en aan de slag te gaan”, p. 89.

Ik wil me beperken tot één kritische kanttekening.

Dit boekje is me te oppervlakkig. Dat ligt hieraan dat ik de noties van menselijke schuld aan wat dr Van Raalte dan sekularisme

noemt en van Goddelijk oordeel daar over vrijwel geheel mis. Zijn beschrijving van het sekularisatie-proces komt bij mij al te causaal over. Op de beslissende punten van de geschiedenis zijn het mensen geweest die in vrijheid gekozen hebben en fout gekozen hebben want in verzet tegen God en Zijn Woord, in hoogmoed grijpend naar het aan God gelijk zijn.

Op dit punt valt er meer te leren uit de bundel „Macht en onmacht van de twintigste eeuw” van de hoogleraren Van Riessen, Goudzwaard, Rookmaaker, J. v. d. Hoeven in de serie Christelijk Perspectief.

Waar de schuld van mensen onvoldoende uit de verf komt, daar zal ook onvoldoende oog zijn voor Gods toorn die in de geschiedenis zich openbaart van de hemel.

Het lijkt me bijbels gesproken niet te ontgaan om de puinhoop die kerk en christendom aan het worden zijn, een neerslag te noemen van Gods toorn over de concrete ongerechtigheid van mensen in de geschiedenis. Wil deze puinhoop een teken van hoop kunnen zijn, dan zal ze toch eerst erkend moeten worden als oordeel van

Terloops...

■ Günther

U herinnert zich misschien, dat ik een tijdje geleden schreef over die genis bezocht. Voor een betrekkelijk kleine fout — klein in verhouding tot allerlei andere fouten die berecht worden — kreeg hij een flinke straf: tien maanden. Bovendien mag hij gedurende vijf jaren niet meer in Nederland wonen.

Op 8 maart waren er tien maanden om en nu is Günther weer vrij. Hij heeft naar die dag uitgekeken met verlangen én met huivering. Met verlangen omdat de omheining rond hem dan verdwenen zou zijn, met huivering omdat de vrijheid voor hem niet zonder problemen zou zijn. Want wat betekende die vrijheid voor hem? Weg uit Nederland waar hij enkele goede vrienden heeft waar hij wel een tijdje zou hebben kunnen wonen. Terug naar Duitsland waar hij eigenlijk niet heen wil, omdat er niemand op hem wacht. Zijn ouders hebben geen belang bij hem, nooit gehad en nu nog niet.

En dus koos Günther een andere weg: naar België, naar Gent waar hij een tijdje studeerde en werkte, waar hij ook kennissen heeft die hem misschien wel verder kunnen en willen helpen.

Als je tien maanden in de gevangenis hebt gezeten, moet je weer op gang komen, weer zelf op weg gaan. Tien maanden lang werd die weg uitgestippeld: van de cel naar het bezoekslokaal en terug, van de cel naar de werkplaats en terug, van de cel naar de douche en weer terug...

Günther had met die komende vrijheid moeite, hij hoopte op hulp maar was aan de andere kant ook bang om hulp te aanvaarden.

—o—

En zo was hij dan 's morgens op 8 maart vrij. Dat betekende voor hem, dat hij in een politiewagen naar de grens werd gebracht. Die laatste weg moest hij nog gaan. Dat hij werd „uitgevoerd” begreep hij wel, maar dat hij in Roermond nog met een handboei aan een politiemann werd gekoppeld terwijl hij al vrij was, was hem wel wat te gortig, mij ook trouwens.

Maar goed, eindelijk was het dan zo ver. Na een bezoek aan de Duitse grenspost kwam hij de alleen met zijn tas waarin al zijn deur uit, vrij. En daar stond hij, bezittingen.

—o—

Eén vraag is die dag en ook daarna zich aan mij op blijven dringen. Waarom werd er voor deze jon-Natuurlijk, hij kwam uit Duitsland niet wat meer gedáán? land en de Nederlandse reclaseringsdienst kon niets met hem beginnen. Maar is er dan werkelijk niemand geweest die zich even heeft afgevraagd wat het voor deze jongen betekende — ook al zijn vrijheid te herkrijgen? is hij dan inmiddels 21 jaar — zó Geen ouders die op hem wachtten. Geen mens die naar hem uitkeek. Alleen wat mensen in Nederland maar daar het bordje „verboden toegang”.

—o—

Op de reis van Roermond naar Gent hebben we veel gepraat, over hoe het nu verder moest, ook over wat er in het verleden allemaal is geweest, over wat er in Günther's leven verkeerd ging.

Met het verleden kun je wel breken, dat betekent echter niet dat het wég is uit je leven.

We hebben samen gebeden. pen wil bij het opnieuw beginnen, Geboden of God hem verder helpen bij het zoeken naar werk, bij het vinden van huisvesting, bij het weer terugvinden van zijn meisje die hem eerst wel bezocht in de gevangenis maar een paar maanden geleden het „uitmaakte”. Geboden of God hem wil vasthouden. Want dat wil hij graag en dat heeft hij zo nodig.

Günther gelooft in God, misschien op een wat andere manier dan U en ik. Hij mist een kerkelijk verleden wat ook een voordeel kan betekenen.

Hij gelooft in het verzoende werk van de Here Jezus, hij leest in de bijbel en bidt regelmatig. Maar bidden en danken bij het eten vindt hij niet nodig, hoewel hij voor dat eten toch wel echt dankbaar is.

Hij weet van de bijbel wel wat af, maar van belijdenisgeschriften heeft hij nog nooit gehoord. Günther gelooft in God, maar dat is toch alles, dat is toch echt leven?

Ik hoop, dat hij in Gent contact zoekt met de protestantse gemeente en dat die gemeente hem dan ook wat mee te geven heeft. Want dat is belangrijk, dat je vanuit de woorddiensten, vanuit het gemeentelven iets mee krijgt. Iets mee van God!

—o—

Toen we in Gent afscheid van elkaar namen, hadden we het allebei wat moeilijk. En daar ging hij dan, alleen, met zijn tas.

Waarom ik dit verhaal vertel? Omdat er zoveel van zulke jongens zijn. Misschien komt U er ook eens één tegen.

P. C. van Wijk

God. Pas dan zal er reden voor hoop zijn. In de toorn kan Gods genade verpakt zitten. Dan kan de afbraak wellicht ruimte scheppen voor nieuwe opbouw.

De puinhoop van het christendom zal ons tot inzicht en ommekeer moeten brengen.

Wellicht dat we dan nog van God een nieuw begin mogen verwachten.

De verwijzing van dr. Van Raalte naar het kruis van Christus als teken van overwinning is er m.i. naast, omdat deze verbanden van menselijke schuld en Goddelijke toorn ontbreken.

Wie wat meer wil weten over de sekularisatie en wat daar mee samenhangt vindt in dit boekje veel wetenswaardigheden. Maar voor een werkelijke analyse en taxatie koop ik liever een boek als de al genoemd bundel „Macht en onmacht van de twintigste eeuw”. Of abonneert u zich dan op het blad van de Reformatorische Wijsbegeerte: „Beweging”.

B. Wielenga, Marknesse

Kerknieuws

Beroepen te Hardinxveld-Giessendam: Kandidaat P. Busstra te Luinjeberd (Fr.).

Aangenomen naar Loosdrecht: Kandidaat J. Bouma te Amsterdam.

Alphen aan den Rijn — De bijzondere kerkdienst te Alphen aan den Rijn op zondag 4 april vangt niet aan om 15.00 uur, zoals in het vorige nummer werd vermeld, maar om 15.30 uur.

Rektifikatie — Naar aanleiding van het kort verslag van de voortgezette landelijke vergadering van kerken d.d. 6 maart jl., geplaatst in het vorige nummer van „Opbouw”, ontvingen wij een schrijven uit Aalten, waarin wordt gesteld, dat we via het „Nederlands Dagblad” een volkomen verkeerde voorstelling van zaken hebben gegeven met betrekking tot het desbetreffende voorstel van de kerk te Aalten/Winterswijk. Om recht te doen aan iedereen en aan elke plaatselijke kerk, plaatsen we hierbij eerst de gewraakte zinsnede en vervolgens het door Aalten/Winterswijk aangaande art. 38/2 voorgestelde:

Er stond: „Mochten er echter bezwaarschriften worden ingediend tegen een besluit van een vorige

landelijke vergadering, dan zou de vergadering, die over deze bezwaarschriften zou moeten beslissen, samengesteld moeten worden via rechtstreekse afvaardiging”.

Er moet staan: „Indien een kerkeraad een op een landelijke vergadering genomen besluit in strijd acht met Gods Woord en dat besluit, naar zijn mening, niet kan dienen tot opbouw van de gemeenten en de betreffende kerkeraad is van oordeel, dat het niet verantwoord is over zijn **BEZWAAREN TE LATEN OORDELEN** door de volgende landelijke vergadering met afgevaardigden van de regionale vergaderingen, doch die kerkeraad van mening is, dat alle kerken hierin hun stem dienen uit te brengen, kan een bijzondere landelijke vergadering worden samengeroepen.”

”s-Gravenhage — Uit het Kort verslag van de vergadering van de kerkeraad d.d. 11 maart 1976: „Op een verzoek van de kerk te Rijswijk om opgave van eventuele onderwerpen voor de regionale vergadering van 22 april zal worden voorgesteld het onderwerp: contacten met de Chr. Geref. Een br. uit de gemeente informeert of de kerk van Oegstgeest de zaak van „de vrouw in het ambt” in de regio aan de orde heeft gesteld; geantwoord zal worden, dat dit niet in de regio aan de orde is geweest en dat de kerkeraad in dit stadium voor zich geen taak aanwezig acht.”

Jaarvergadering van het Verband van Scholen van Gereformeerde Belijdenis, op zaterdag 10 april 1976, in het Berghotel-Paviljoen Utrechtseweg 225 te Amersfoort. Aanvang 10.30 uur.

Na afhandeling van een aantal huishoudelijke zaken, hoopt in de morgenvergadering te spreken de Weled. Heer Ir. J. v. d. Graaf te Huizen. Onderwerp: De crisis van het christelijk onderwijs. Bezinning op de grondvragen en het uitgangspunt van het christelijk onderwijs is vandaag noodzakelijk vanwege de gevaren welke het christelijk onderwijs ook van buiten uit bedreigen. Het bestuur verwacht grote belangstelling van allen, die het Gereformerd karakter van het christelijk onderwijs voorstaan en willen bewaren. Gelegenheid tot stellen van vragen in de middagvergadering. Deelname aan een gezamenlijke lunch is mogelijk. Ruime gelegenheid tot parkeren bij het hotel.

Plaats uw familieberichten in dit blad

Ingegaan tot het Feest van haar Heer en Heiland, onze geliefde en zorgzame moeder, groot- en overgrootmoeder

MARGARETHA NOORDHOFF

sinds 25 januari 1972 weduwe van Johannes Raven

op de leeftijd van bijna 89 jaar.

„Wie in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten vernacht in de schaduw des Almachtigen. Ik zeg tot den Here: Mijn toevlucht en mijn vesting; mijn God; op wien ik vertrouw.”

Psalm 91 : 1-2 (onber.)

Almelo: W. G. RAVEN
M. J. RAVEN-DE FEYTER

Ede: G. J. RAVEN

Capelle aan den IJssel: P. L. RAVEN

New-York: JOH. RAVEN
M. RAVEN-SMITH

Leersum: H. G. RAVEN
M. J. RAVEN-VAN ASCH

Groningen: J. I. RAVEN

Honselersdijk: J. RAVEN
T. RAVEN-VAN GINKEL

Emmen: I. M. BESTEBREURTJE-RAVEN
G. BESTEBREURTJE

Heemskerk: S. H. RAVEN

Capelle aan den IJssel: E. C. MEINEN

KLEIN- EN ACHTERKLEINKINDEREN

Capelle aan den IJssel, 27 maart 1976

Correspondentie-adres: G. J. Raven, Obrechtlaan 13 te Ede.

De begrafenis heeft plaats gehad donderdag 1 april op de Algemene Begraafplaats te Ede.

Het Bestuur van de Christelijke Stichting tot Huisvesting en Verzorging van Bejaarden „De Kime” geeft met leedwezen kennis van het overlijden van haar oudvoorzitter

ARIE IN 'T VELD

Vanaf de oprichting heeft hij door zijn bezielende leiding gestalte gegeven aan ons tehuis.

Namens het bestuur:
W. Venema voorz.
J. Vooren secr.

Amsterdam, 20 maart 1976.

Jong echtpaar

zoekt WONING omg. Utrecht te huur of te koop.

Ruiflat in Zaandam event. beschikbaar.

Oost Dorsch 71, Zaandam, tel. 075-177994

Gevraagd voor meisje, die de Hogere Beroepsopleiding voor Kinderverzorging en Opvoeding in **DEN HAAG** gaat volgen, met ingang van half augustus

EEN ZIT-SLAAPKAMER

met warme maaltijd of eigen kookgelegenheid.

Alleen maandag tot vrijdag.

Aanbiedingen: R. v. Wageningen, Cannenburg 74, Amsterdam-Buitenveldert. Tel. 020-440293.

Welk echtpaar (ev. 2 echt-paren) wil van 31/7 tot 14/8

VAKANTIE HOUDEN

in ons huis met tuin op de Veluwe?

Tel.: 08380-16969.

Voor al uw

handels- en familie drukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nooitgedacht 3 — Zeist

Redactieleden

Drs H. de Jong
Mr. dr J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds E. R. Postma
Ds H. Smit
Dr H. E. S. Woldring

Adres van de Redactie

K. Muller
H. Pootlaan 242,
Alkmaar
Telefoon 072-16767

Advertenties en druk

Drukkerij
„Steenbergen”,
Nooitgedacht 3, Zeist
Tel. 0 3404 - 12452

Abonnementsprijs:

f 30,— per jaar of
f 16,— per half jaar.
Buitenland f 40,— p.j.
of f 57,50 p. luchtpost
Giro 40 49 45

Geref. Persvereniging „Opbouw”

Abonnementenadministratie
Merellhoven 273
Capelle aan den IJssel
Tel. 010 - 50.41.78

Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen: uiterlijk tot 15 november.